

Richard Schuldenfrei

Ο QUINE ΣΕ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ*

Μετάφραση: Λίλα Σωτηροπούλου

Οι περισσότερες εργασίες για τόν Quine φαίνονται νά αντανακλούν μιά θεμελιακή παρανόηση για τό ποιά είναι ή ουσία τοῦ ἔργου τοῦ Quine¹. Σ' αὐτή τήν ἐργασία ἐλπίζω νά θέσω τό ἔργο του ὑπό καλύτερη προοπτική, θέτοντας τό ἐπιχείρημά του κατά τῆς καθορισμένης μετάφρασης ὑπό προοπτική. Στό πρῶτο μέρος ἀντιπαραβάλλω τή φιλοσοφία τοῦ Quine μέ κάποιες ἄλλες φιλοσοφίες. Στό δεύτερο μέρος, πραγματεύομαι τό κύριο ἐπιχείρημα πού ἀφορᾷ τή μετάφραση, καί στό τρίτο μέρος ἐξετάζω τό θέμα τῆς κυκλικότητας στόν Quine καί τήν ἀντίληψή του περί τεκμηρίωσης (evidence).

I

Ἡ πιό ἐμπεριστατωμένη παρουσίαση τῆς θέσης περί ἀπροσδιοριστίας τῆς μετάφρασης βρίσκεται στό *Word and Object* (Λέξη καί Ἀντικείμενο)². Ὁ πλέον διαφωτιστικός τρόπος νά δεῖ κανεῖς αὐτό τό βιβλίο εἶναι ὡς ἓνα κομμάτι φιλοσοφίας μέσα στήν κλασική παράδοση, ὑπό τήν ἔννοια ὅτι παρουσιάζει μιά κοσμοθεωρία. Γιά νά κατανοήσουμε τό βιβλίο καί τόν ἰσχυρισμό

* Τό ἄρθρο αὐτό δημοσιεύτηκε μέ τόν τίτλο "Quine in Perspective" στό *The Journal of Philosophy*, LXIX, 1972, σελ. 5-16.

1. Αὐτό βέβαια δέν ἀληθεύει γιά ὅλες τίς ἐργασίες γιά τόν Quine καί μάλιστα ιδιαίτερα δέν ἀληθεύει γιά τό ἄρθρο τοῦ Gilbert Harman "Quine on Meaning and Existence", *Review of Metaphysics*, XXI, I, 1 (Σεπτέμβριος, Δεκέμβριος, 1967). Μέρη αὐτῆς τῆς ἐργασίας ὀφείλουν πολλά σέ αὐτό τό ἔργο, καί οἱ ἀπόψεις τοῦ Quine πού ἐκφράζονται ἐδῶ εἶναι οὐσιαστικά παρόμοιες μέ τοῦ Harman, πιστεύω.

2. W.V.O. Quine, *Word and Object*. Cambridge, Mass., M.I.T. Press, 1960· στό ἐξῆς W&O.

ὅτι ὑπάρχει μιά ἀπροσδιοριστία στή μετάφραση εἶναι ἀπαραίτητο νά θεωρήσουμε αὐτή τήν κοσμοθεωρία.

Ἴσως ὁ καλύτερος τρόπος νά χαρακτηρίσει κανεῖς τήν κοσμοθεωρία τοῦ Quine εἶναι νά πει ὅτι πρόκειται γιά μιά ἀντικαρτεσιανή ὑλιστική ἀποψη. Εἶναι ἀντι-καρτεσιανή ὑλιστική, διότι πρεσβεύει, πρῶτον, ὅτι βασικά ὑπάρχει μόνο ἓνα εἶδος ὄντοτητας στόν κόσμο, καί αὐτό τό εἶδος εἶναι τό εἶδος πού μελετᾶται ἀπό τούς φυσικούς ἐπιστήμονες – τά φυσικά ἀντικείμενα· καί δεύτερον, ὅτι ὑπάρχει μόνο ἓνα εἶδος γνώσης στόν κόσμο, καί αὐτό εἶναι τό εἶδος γνώσης πού κατέχουν οἱ φυσικοί ἐπιστήμονες.

Ἡ σημασία τοῦ πρώτου ἰσχυρισμοῦ (ὅπως συνήθως μέ τόν Quine) προβάλλεται εὐκρινέστερα ὅταν ἀντιπαρατεθεῖ μέ τούς ἰσχυρισμούς πού προτάσσουν ἄλλοι. Αὐτά μέ τά ὁποῖα ὁ πρῶτος αὐτός ἰσχυρισμός συγκρούεται εἶναι οἱ ἰσχυρισμοί πού προτάσσουν πολλοί φιλόσοφοι, ὅτι ὑπάρχει νοῦς, ὑπάρχουν σκέψεις, ιδέες, ἐννοιες, προθέσεις ἢ νοήματα, πάνω καί πέρα ἀπό ἐκεῖνα τά ὁποῖα μποροῦμε νά πραγματευθοῦμε μέσα στό πλαίσιο τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων. Ἐκεῖνο πού εἶναι χρήσιμο στήν ὁμιλία μας γιά τέτοιες ὄντοτητες ὁ Quine πιστεύει ὅτι μπορεῖ νά συλληφθεῖ ἀπό τήν ψυχολογία τῆς συμπεριφορᾶς – τήν ὁποία ἀντιλαμβάνεται ὡς τή φυσική τῶν ἀνθρώπων. Αὐτό τόν φέρνει σέ ἀντίθεση μέ τούς ὀντολόγους τύπου Καρτέσιου, γιά νά μὴν ἀναφέρουμε τήν ἑλληνική καί χριστιανική παραδοσιακή πίστη σέ μιά ψυχὴ θεμελιωδῶς χωριστὴ ἀπό τό σῶμα, ἢ τή φρεγκεανὴ παράδοση στή σημασιολογία.

Παρά τό ταλέντο τους νά ἐφευρίσκουν διάφορους τύπους ὀντοτήτων, οἱ φιλόσοφοι ὑπῆρξαν ἀκόμα πιό ἰδιοφυεῖς στό νά ἐπινοοῦν διάφορους τύπους γνώσης. Ἐφόσον ὁ Quine ἀπορρίπτει τίς ἀποκλειστικά νοητικές ὄντοτητες, δέν θά πρέπει νά μᾶς ἐκπλήσσει τό ὅτι ἀπορρίπτει τόν διαχωρισμό στή γνώση πού θά προερχόταν ἀπό τήν ἀναγνώριση μιᾶς εἰδικῆς ἐπιστήμης τοῦ νοητικοῦ, ὅπως φαίνεται νά κάνει ὁ Chisholm ἀκολουθώντας τόν Brentano. Ἀπορρίπτει ἐπίσης μιά διαστολή στοὺς τύπους γνώσης βασισμένη στή θέση ὅτι ὀρισμένη γνώση ἔχει περιεχόμενο, ἐνῶ ὀρισμένη δέν ἔχει. Δέν ἀπορρίπτει, ὁμως, μόνο διακρίσεις στή γνώση βασισμένες σέ ὑποτιθέμενες διακρίσεις στό ἀντικείμενό τους ἢ στήν ἀπουσία αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου. Ἀπορρίπτει διαφορές στή γνώση βασισμένες σέ διαφορές στήν τροπικὴ ὑπόσταση, ὅπως αὐτές πού ἀποδέχονται οἱ φιλόσοφοι πού πιστεύουν στήν ἀναγκαία ἀλήθεια. Ἀπορρίπτει διαφορές στή γνώση βασισμένες σέ θεωρούμενες διαφορές στήν πηγὴ τῆς ἀλήθειάς τους, ὅπως αὐτές πού ἀποδέχονται ἐκεῖνοι πού πιστεύουν στήν κατὰ συνθήκη ἀλήθεια. Ἀπορρίπτει διαφορές στή γνώση βασισμένες σέ ὑποτιθέμενες διαφορές στήν πηγὴ αὐτῆς τῆς γνώσης, ὅπως αὐτές πού ἀποδέχονται ἐκεῖνοι πού πιστεύουν στήν *a priori* γνώση. Ἀπορρίπτει διαφορές στή γνώση συνδεδεμένες μέ ἰσχυρισμούς ὅτι ὀρισμένα εἶδη γνώσης εἶναι θεμελιωδῶς πιό ἀσφαλῆ ἀπό ὅ,τι ἄλλα εἶδη γνώσης, ὅπως αὐτές πού ἀποδέχονται ἐκεῖνοι πού πιστεύουν στή βεβαιότητα τῶν “μαρτυριῶν τῶν αἰσθήσεων” ἢ τῆς λογικῆς.

Ἡ θέση τοῦ Quine κατὰ αὐτῶν τῶν ἰσχυρισμῶν ἐπικεντρώνεται στό ἐπιχείρημά του ἐναντίον τῆς θεωρίας τοῦ νοήματος γενικότερα καί τῆς ἐννοίας

της αναλυτικότητας ειδικότερα. Ο σημαντικότερος λόγος για την έστιασή του σέ αυτά τά δύο ζητήματα δέν είναι ή έγγενης σπουδαιότητά τους, αλλά ή σύνδεσή τους μέ αὐτούς τούς άλλους ισχυρισμούς. Ἀπό τόν καιρό πού εἰσήχθη ἀπό τόν Kant, ή αναλυτικότητα ὑπῆρξε πάντα ἕνας τρόπος για νά ἐπεξηγηθεῖ ή ἀναγκαία ἀλήθεια καί συνεπῶς, κατά συνεκδοχή, ή a priori γνώση. Αὐτός ἦταν ἐπίσης καί ὁ πιό σημαντικός ρόλος της για τόν θετικισμό, τή γραμμή σκέψης ἐναντίον τῆς ὁποίας ὁ Quine ἀντιδρᾷ πιό ἄμεσα. Για νά δοῦμε σέ τί ἐπιτίθεται ὁ Quine εἶναι ἀπαραίτητο νά καταλάβουμε πῶς λειτουργοῦσε ή θεωρία τοῦ νοήματος, τί ρόλο ἐπαιζε για τούς θετικιστές.

Ἄν ὑπῆρχε ἕνα κομβικό σημεῖο στόν θετικισμό ἦταν ὅτι ή θεωρία του για τό νόημα ἐπέτρεπε στούς ὁπαδούς του νά συμβιβάζουν δυσκολίες στά μαθηματικά καί τήν αἰτιότητα μέ τόν ἐμπειρισμό τους. Ἦταν ή ἀναγκαιότητα σέ αὐτές τίς περιοχές πού ἐμοιαζε νά παρουσιάζει δυσκολία, ἀφοῦ ή γνώση τῆς ἀναγκαιότητας εἶναι, κατά τεκμήριο, μή ἐμπειρική γνώση. Τήν ἐποχή τοῦ Hume ή γεωμετρία παρουσίαζε μία ἀπό τίς κυριότερες δυσκολίες, αλλά τόν 19ο αἰῶνα οἱ ἐργασίες σέ μή-εὐκλείδειες γεωμετρίες εἶχαν ἐξασθενήσει τήν ἀξίωσή της νά εἶναι καί συνθετική καί ἀναγκαία, καί τό ἔργο τοῦ Einstein τήν κατέστησε ἕνα ὄχι πολύ σοβαρό πρόβλημα για ἕναν ἐμπειριστή. Μόνο ή ἀναγκαιότητα τῆς ἀριθμητικῆς καί οἱ δυσχέρειες γύρω ἀπό τήν αἰτιότητα πρόβαλαν ἐμπόδιο στήν ἀντίκρουση τοῦ Kant καί τήν ἀπόρριψη τῆς συνθετικῆς a priori γνώσης. Καί ὑπῆρχε φῶς στήν ἄκρη τῆς σήραγγας γι' αὐτά τά δύο θέματα. Ὁ Russell καί ὁ Frege εἶχαν "ἀναγάγει" τό πρόβλημα τῶν μαθηματικῶν στό πρόβλημα τῆς "λογικῆς". Ὁ Comte εἶχε προτείνει ὅτι ή ἰδέα τῆς αἰτιότητας ἦταν ἕνα κατάλοιπο τῆς μεταφυσικῆς. Τό μόνο πού χρειαζόταν ἦταν νά ἐξηγηθεῖ ή ἀναγκαιότητα τῆς λογικῆς (χωρίς νά ἀποδίδει πραγματική a priori γνώση) καί νά ἐπιτευχθεῖ ή ὑπεράσπιση τῶν ἀπόψεων τοῦ Comte για τήν αἰτιότητα. Ἡ θεωρία τοῦ νοήματος (ἐάν δέν τήν πολυεξετάσεις) ἔκανε καί τά δύο.

Ἡ θεωρία τοῦ νοήματος ἔλεγε στούς θετικιστές ὅτι οἱ προτάσεις πού δέν μποροῦσαν νά ἐπαληθευθοῦν δέν εἶχαν περιεχόμενο. Τούς ἔλεγε ἐπίσης ὅτι, ἀπό τίς προτάσεις χωρίς περιεχόμενο, μερικές ἦταν μεταφυσικές καί μερικές ἦταν ἀληθεῖς (ἢ ψευδεῖς) δυνάμει γλωσσικῆς συνθήκης ἢ τῶν νοημάτων τῶν ὄρων τους. Οἱ αἰτιακές προτάσεις δέν μποροῦσαν νά ἐπαληθευθοῦν καί δέν ἦταν ἀληθεῖς (ἢ ψευδεῖς) κατά συνθήκη· ἄρα ἦταν μεταφυσικές, ἀκριβῶς ὅπως τό ἤθελαν οἱ θετικιστές. Οἱ ἀναγκαῖες προτάσεις δέν μποροῦσαν νά ἐπαληθευθοῦν, αλλά ἦταν ἀληθεῖς κατά γλωσσική συνθήκη, συνεπῶς κενές καί ὄχι πραγματική γνώση. Ἔτσι, τό γεγονός ὅτι ἦταν a priori, δέν συνεπάγετο ὅτι ἦταν a priori γνώση. Ἔτσι, ή θεωρία τοῦ νοήματος ἔλυνε ὅλα τά ἐναπομείναντα προβλήματα τοῦ ἐμπειρισμοῦ – ἢ ἐμοιαζε νά τό ἔκανε. Δέν εἶναι νά ἀπορεῖ κανεῖς ὅτι προκάλεσε τόσο μεγάλο ἐνθουσιασμό. Για τούς θετικιστές τό γεγονός ὅτι ή θεωρία τοῦ νοήματος ἔλυνε τέτοια προβλήματα αἰῶνων ἀντιστάθμιζε τήν φαινομενική ὑποβάθμιση τῆς φιλοσοφίας πού ἐμοιαζε νά ἐνέχεται στήν ἀναγωγή τῆς φιλοσοφίας σέ μία διάσταση τῆς θεωρίας τοῦ νοήματος.

Ἐπί πλέον ὄλων τῶν προβλημάτων πού ἀντιμετωπίζανε γιά νά δείξουν ὅτι ὅλες οἱ προτάσεις μέ νόημα ἦταν ἐπαληθεύσιμες ἐνῶ οἱ μεταφυσικές δέν ἦταν, ὑπῆρχε ἓνα πολύ ἐνδιαφέρον βασανιστικό πρόβλημα τό ὁποῖο οἱ θετικιστές ποτέ δέν ἀντιμετώπισαν ἐπαρκῶς. Ἦταν τό πρόβλημα τῆς ὑπόστασης τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπαληθευσιμότητας, τῆς ὑπόστασης τῆς θεωρίας τοῦ νοήματος. Ἐνας τρόπος νά δεῖ κανεῖς τό ἔργο τοῦ Quine εἶναι ὡς μιᾷ ἀπόπειρα νά ἀντλήσει τίς συνέπειες τῆς παραδοχῆς ὅτι ἡ θεωρία τοῦ νοήματος πρέπει καί αὐτή νά εἶναι ἐμπειρική. Ἀπό αὐτή τή σκοπιά εἶναι πού ἐπιτίθεται κατά τῆς θεωρίας τοῦ νοήματος ὡς μιᾶς προσπάθειας νά λύσει τά προβλήματα τοῦ ἐμπειρισμοῦ.

II

Τό ἐπιχείρημα γι' αὐτή τήν κοσμοθεωρία, καί τό ἐπιχείρημα τοῦ Quine κατά τῆς θεωρίας τοῦ νοήματος (πού εἶναι ἀδιαχώριστα), ἔχει δύο μέρη. Τό πρῶτο εἶναι ὅτι οἱ προτεινόμενες ἀξιώσεις γιά γνώση μποροῦν νά διαχωριστοῦν κατά τέτοιο τρόπο ὥστε ἡ φυσική ἐπιστήμη καί ὅ,τι εἶναι ἀξιόλογο στήν ψυχολογία νά βρίσκονται σέ ἓναν τομέα, καί οἱ ἰσχυρισμοί πού θά πρέπει νά ὑποστηριχθοῦν ἀπό μιᾷ "ἐπιστήμη τοῦ νοητικοῦ" νά βρίσκονται στόν ἄλλον, καί ὅτι μποροῦμε νά ἀποδεχόμαστε τά πρῶτα χωρίς νά πρέπει νά δεχθοῦμε τά δεύτερα. Τό ζήτημα εἶναι ὅτι τά δύο δέν εἶναι τόσο ὀλοκληρωτικά συμπλεγμένα ὥστε νά μήν μποροῦμε νά ἀπαλλαγοῦμε ἀπό τά δεύτερα χωρίς νά χάσουμε τά πρῶτα, ὅπως δέν μπορεῖ κανεῖς νά βγάλει τήν ἄμμο ἀπό τό τσιμέντο καί νά ἔχει καί τό τσιμέντο. Ἡ δεύτερη πλευρά τοῦ ἐπιχειρήματος μᾶς λέει πῶς, ὅταν λαμβάνονται ὑπόψη μόνο οἱ ἰσχυρισμοί τῆς φυσικῆς, αὐτοί σχηματίζουν τό εἶδος τοῦ συνεκτικοῦ ὄλου πού δύναται νά ἐπεξηγήσει αὐτό πού χρειάζεται ἐπεξήγηση, καί ὅτι ἡ εἰκόνα πού σχηματίζουν πρέπει νά εἶναι ἡ εἰκόνα μας τοῦ κόσμου. Τό ἐπιχείρημα γιά τήν ἀπροσδιοριστία τῆς μετάφρασης εἶναι τό ἐπιχείρημα γιά τό πρῶτο μέρος τοῦ εὐρύτερου ἐπιχειρήματός του.

"... Ἡ θέση τοῦ Brentano περί τῆς μὴ ἀναγωγιμότητας τῶν προθετικῶν ιδιωμάτων ταιριάζει μέ τή θέση περί τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς μετάφρασης.

Μπορεῖ κανεῖς νά δεχθεῖ τή θέση τοῦ Brentano εἴτε ὡς ἐνδεικτική τῆς ἀναγκαιότητας τῶν προθετικῶν ιδιωμάτων καί τῆς σπουδαιότητας μιᾶς αὐτόνομης ἐπιστήμης τῆς πρόθεσης, εἴτε ὡς ἐνδεικτική τῆς ἀβασισιμότητας τῶν προθετικῶν ιδιωμάτων καί τῆς κενότητας μιᾶς ἐπιστήμης τῆς πρόθεσης. Ἡ τοποθέτησή μου, ἀντίθετα μέ τόν Brentano, εἶναι ἡ δεύτερη. Τό νά δεχθοῦμε τήν προθετική χρήση στήν ὀνομαστική τῆς ἀξία ἰσοδυναμεῖ, λέμε, μέ τό νά θέσουμε σχέσεις μετάφρασης πού εἶναι μέ κάποιο τρόπο ἀντικειμενικά ἔγκυρες, ἂν καί κατ' ἀρχήν ἀκαθόριστες σέ σχέση μέ τό σύνολο τῶν γλωσσικῶν προδιαθέσεων. Τέτοιες ὑποθέσεις ὑπόσχονται μικρό κέρδος γιά τήν ἐπιστημονική κατανόηση ἂν δέν βασίζονται σέ τίποτα καλύτερο ἀπό τό ὅτι οἱ ὑποτιθέμενες σχέ-

σεις μετάφρασης προϋποτίθενται από την κοινή γλώσσα της σημασιολογίας και της πρόθεσης” (W&O, 221).

“Αν η θέση για την απροσδιοριστία της μετάφρασης παίζει τόν ρόλο πού έχω περιγράψει στη φιλοσοφία του Quine, τότε δέν είναι απαραίτητο νά αποτελεῖ ἐξ ἑαυτοῦ ἐπιχείρημα κατά τοῦ νά θέτουμε ἀντικειμενικά ἐγκυρες σχέσεις μετάφρασης. Καί ἂν “ταιριάζει μέ τή θέση τοῦ Brentano γιά τή μή ἀναγωγιότητα τῶν προθετικῶν ἰδιωμάτων”, τότε δέν μπορεῖ [νά αποτελεῖ τέτοιο ἐπιχείρημα], διότι ὁ Brentano προφανῶς ἀποδεχόταν τόσο τή θέση πού φέρει τό ὄνομά του, ὅσο καί τήν ἀντικειμενική ἐγκυρότητα τῶν σχέσεων μετάφρασης χωρίς καταφανή ἀσυνέπεια. Ἡ θέση τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς μετάφρασης λειτουργεῖ στη φιλοσοφία τοῦ Quine, ὥστε νά θεμελιώσῃ τήν ἐξάλειψιμότητα τῆς ἐπιστήμης τοῦ νοητικοῦ· τό ἐπιχείρημα γιά τήν ἐξάλειψή της εἶναι ὅτι ὑπόσχεται “μικρό κέρδος γιά τήν ἐπιστημονική κατανόηση”. Ὅπως κάθε καλό ἐπιχείρημα, αὐτό τό τελευταῖο εἶναι κυκλικό, ἀλλά αὐτό δέν εἶναι κάτι στό ὁποῖο χρειάζεται νά ὑπείσέλθουμε τώρα. Αὐτό πού εἶναι σημαντικό καί πρέπει νά προσέξουμε ἐδῶ, εἶναι ἀπλῶς ὅτι πρόκειται γιά ἕνα ἐπιχείρημα ἢ ἰσχύς τοῦ ὁποῖου ἀπορρέει ἀπό τήν συνεκτική εἰκόνα τοῦ κόσμου πού ἀποκτᾶ κανεῖς ἂν ἀποδεχθεῖ τίς προϋποθέσεις του, καί ὄχι ἕνα ἐπιχείρημα πού ξεκινᾷ ἀπό κάποια ἀδιαμφισβήτητη μείζονα προκείμενη. Ἡ εἰκόνα εἶναι αὐτή πού ὑπαγορεύεται ἀπό ὅλες τίς ἀληθεῖς προτάσεις τῆς ἀϊνσταϊνιανῆς γλώσσας.

Τό νά δοῦμε τό ἐπιχείρημα τοῦ Quine ἀπό αὐτή τή σκοπιά ἀνοίγει τήν πόρτα στό νά κατανοήσουμε γιατί μιά ἀπό τίς πιό δελεαστικές ἀντιρρήσεις πού μποροῦν νά ἐγερθοῦν ἐναντίον του εἶναι ἄστοχη. Αὐτή ἡ ἀντίρρηση εἶναι ὅτι, ἐνῶ ὁ Quine σαφῶς ἀπορρίπτει τήν ἐπαληθευτική θεωρία τοῦ νοήματος, ἀπορρίπτει τά νοήματα διότι οἱ ἰσχυρισμοί γι’ αὐτά δέν μποροῦν νά ἐπαληθευθοῦν. Σέ διαφορετικές ἐκδοχές τόσο ὁ Carnap³, ὅσο καί ὁ Chomsky ἔχουν προτείνει αὐτή τήν κριτική, ἢ κάτι παρόμοιο.

“... τί γίνεται μέ τήν ὑπόθεση ὅτι, παρόλο πού στη φυσική μποροῦμε νά

3. Σχολιάζοντας τήν ἐπίθεση τοῦ Quine κατά τῆς γλωσσολογικῆς θεωρίας τοῦ a priori, καί ἀναφερόμενος συγκεκριμένα στήν ἀναλυτική-συνθετική διάκριση, ὁ Carnap λέει: “αὐτή ἡ διάκριση γίνεται ἀπό τήν μεγάλη πλειονότητα τῶν φιλοσόφων, συμπεριλαμβανομένων καί μερικῶν ἀπό αὐτούς πού δέν παραδέχονται ρητά τή διάκριση μ’ αὐτούς τούς ὅρους ἢ ἀκόμα καί τήν ἀπορρίπτουν. Ὡς παράδειγμα, ἄς ἀναφερθῶ σ’ ἕναν φιλόσοφο [προφανῶς τόν Quine] τή δουλειά τοῦ ὁποῖου ἐκτιμῶ βαθύτατα, παρόλο πού δέν μπορῶ νά συμφωνήσω σέ ὅλα τά σημεῖα μέ τίς ἀπόψεις του. Αὐτός ὁ φιλόσοφος κάποτε ἀνέλαβε νά καταστρέφει ἕνα ὀρισμένο δόγμα, πού διακήρυσσαν κάποιοι ἄλλοι φιλόσοφοι... Αὐτό πού ἀπέδειξε ἦταν ὅτι διάφορες ἀπόπειρες νά ἀποδοθεῖ ἕνα πειραματικό, ἐμπειρικό νόημα σ’ αὐτό τό δόγμα παρέμειναν ἀνεπιτυχεῖς. Τελικά κατέληξε στό συμπέρασμα ὅτι τό δόγμα, ἂν καί ὄχι ψευδές, ἦταν ‘κενό’ καί ‘ἄνευ ἐμπειρικῆς σημασίας’”. (Ἀπό τό “Reply to Quine”, στό P.A. Schilpp, ἐκδ., *The Philosophy of Rudolph Carnap*. Evanston, Ill., Northwestern Univ. Press, 1963, σ. 522.

ἐργαστοῦμε ἐντός τοῦ πλαισίου μιᾶς μὴ τελεσίδικης θεωρίας, ὅταν μελετᾶμε τὴ γλώσσα (ἢ μαθαίνουμε τὴ γλώσσα, ἢ μεταφράζουμε, ἢ ἐρμηνεύουμε ὅ,τι ἀκοῦμε), αὐτό δέν εἶναι δυνατό ἐφόσον εἶναι ἀνεπίτρεπτο νά προβοῦμε σέ γενικούς ἰσχυρισμούς γιά τὴ γλώσσα ἢ, γενικότερα, γιά τίς “θεωρίες μας τοῦ κοινοῦ νοῦ” [commonsense theories], ἀφοῦ οἱ ἐμφυτεῖς ιδιότητες τοῦ νοῦ δέν μποροῦν νά ἐπιβάλουν ὅρους στή γλώσσα καί τίς θεωρίες; Αὐτό εἶναι ἀπλῶς κλασική ἐμπειριστική δοξασία, ἢ ἴσως “δόγμα” θά ἦταν ἕνας πιό ἀκριβής ὅρος... Ἐρμηνευμένη μέσα σέ ἕνα ἐπιστημολογικό πλαίσιο, ὡς ἰσχυρισμός γιά τὴ δυνατότητα ἀνάπτυξης τῆς γλωσσολογικῆς θεωρίας, ἡ θέση τοῦ Quine εἶναι ἀπλῶς μιᾶ ἐκδοχή γνωστῶν σκεπτικιστικῶν ἐπιχειρημάτων τὰ ὁποῖα μποροῦν νά ἐφαρμοσθοῦν ἐξ ἴσου στή φυσική, στό πρόβλημα τῆς ὀρθῆς ἀντίληψης ἢ, ἐν προκειμένῳ, στίς “γνήσιες ὑποθέσεις” του. Εἶναι σίγουρο ὅτι σοβαρές ὑποθέσεις πού ἀφοροῦν τὴ μητρική γλώσσα τοῦ ὁμιλητῆ... “Θά ὑπερβοῦν τὰ τεκμήρια”. “Ἄν δέν τὰ ὑπερέβαιναν, θά στεροῦντο ἐνδιαφέροντος. Ἐφόσον ὑπερβαίνουν τὴν ἀπλή περίληψη τῶν δεδομένων, ἔπεται ὅτι ὑπάρχουν ἀνταγωνιζόμενες ὑποθέσεις πού δέν ἀντιφάσκουν μέ τὰ δεδομένα. Ἀλλά γιατί πρέπει ὅλα αὐτὰ νά προκαλοῦν ἐκπληξη ἢ ἀνησυχία;”.

Ἄ Ο Quine ἐξανίσταται κάπως μέ τὴν ἐργασία τοῦ Chomsky⁴:

“Αὐτό πού βρίσκω καθησυχαστικό εἶναι ὅτι πούθενά δέν διαφωνεῖ καθαρά μέ τὴ θέση μου. Αὐτό πού βρίσκω ἀποκαρδιωτικό εἶναι ὅτι ἐκφράζει μεγάλη διαφωνία μέ αὐτό πού νομίζει ὅτι εἶναι ἡ θέση μου (*Synthese*, 274).

Ἐνῶ ἡ γλωσσολογία εἶναι φυσικά μέρος τῆς θεωρίας τῆς φύσης, ἡ ἀπροσδιοριστία τῆς μετάφρασης δέν κληρονομεῖται ἀπλῶς ὡς μιᾶ ἐιδική περίπτωση τοῦ ὑποκαθορισμοῦ τῆς θεωρίας μας τῆς φύσης. Εἶναι παράλληλη, ἀλλά ἐπιπρόσθετη. Ἐτσι, υἱοθετεῖστε γιά τώρα τὴν πλήρως ρεαλιστική θέση μου ἀπέναντι στά ἠλεκτρόνια καί τὰ μύθια καί τόν καμπύλο χῶρο-χρόνο, ὥστε νά συμφωνεῖτε μέ τὴν τρέχουσα θεωρία τοῦ κόσμου, παρ’ ὅτι γνωρίζετε πῶς εἶναι κατ’ ἀρχὴν μεθοδολογικά ὑποκαθορισμένη. Ἀναλογισθεῖτε, ἀπό αὐτὴ τὴν ρεαλιστικὴ σκοπιά, τὸ σύνολο τῶν ἀληθειῶν τῆς φύσης, γνωστῶν καί ἀγνώστων, παρατηρήσιμων καί μὴ παρατηρήσιμων, παρελθοντικῶν καί μελλοντικῶν. Τὸ θέμα μέ τὴν ἀπροσδιοριστία τῆς μετάφρασης εἶναι ὅτι ἀντέχει ἀκόμα καί σέ ὅλη αὐτὴ τὴν ἀλήθεια, σέ ὅλη τὴν ἀλήθεια γιά τὴ φύση. Αὐτὸ ἐννοῶ ὅταν λέγω ὅτι ὅπου ἰσχύει ἡ ἀπροσδιοριστία τῆς μετάφρασης δέν τίθεται πραγματικό θέμα σωστῆς ἐπιλογῆς, δέν ὑπάρχουν τὰ ἀντίστοι-

4. N. Chomsky, “Quine’s Empirical Assumptions”, *Synthese*, XIX, 1 (Δεκέμβριος 1968): 66-67. Στὸ ἐξῆς αὐτὸ τό τεῦχος τοῦ *Synthese* θά ἀποκαλεῖται ἀπλᾶ “*Synthese*”.

χα γεγονότα οὔτε καί μέσα στά ὅρια τοῦ ἀναγνωρισμένου ὑποκαθορισμοῦ μιᾶς θεωρίας τῆς φύσης” (*Synthese*, 275).

“Ἄν ἡ ἀπροσδιοριστία πού ὁ Quine ὑποστηρίζει ὅτι εἶναι παρούσα στή μετάφραση ἦταν τέτοια ὥστε κάθε X πού θά ἦταν ἀκαθόριστο νά ἦταν μή ἀποδεκτό, ἡ παραδοχή τοῦ Quine τῆς παραλληλότητας τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς φυσικῆς σέ σχέση μέ τήν παρατήρηση, μέ τήν ἀπροσδιοριστία τῆς μετάφρασης σέ σχέση μέ τή φυσική, θά ἦταν ἐπαρκές θεμέλιο γιά νά ὑποστηρίξουμε ὅτι δέν μπορεῖ νά δεχθεῖ τή φυσική. Ὁ Quine δέν δέχεται καμιά τέτοια ἀρχή. Τό θέμα εἶναι ὅτι, σέ σχέση μέ τή φυσική, ἡ μετάφραση εἶναι ἀκαθόριστη. Τοῦτο δέν ἔχει μεγάλη σημασία ἀπό μόνο του. Ἡ σημασία τῆς φυσικῆς ὡς σημείου ἀναφορᾶς πρέπει νά θεμελιωθεῖ. Τό ἐπιχείρημα γιά αὐτό εἶναι χωριστό.

Ποιό, λοιπόν, εἶναι τό ἐπιχείρημα γιά νά ἀπαλλαγοῦμε ἀπό τήν καθορισμένη μετάφραση δεδομένου ὅτι εἶναι διαχωρίσιμη ἀπό τή φυσική; Οὐσιαστικά εἶναι τό ἐξῆς. Αὐτό πού κάνουμε εἶναι νά καθορίζουμε τή γλώσσα μέ τήν ὁποία θά περιγράψουμε τόν κόσμον. Αὐτή ἡ περιγραφή θά εἶναι ἐπιστημονική. Ἡ ἐπιστήμη τείνει πρός τήν ἀντικειμενικότητα. Τά ἰδιώματα μέ τά ὁποῖα συνδέεται τό καθορισμένο τῆς μετάφρασης – τά νοήματα, οἱ προτάσεις (*propositions*), οἱ ὑποθετικοί λόγοι – εἶναι ἰδιώματα σημαντικά ὑποκειμενικά. Ἐπιπλέον, δέν εἶναι ἀπαραίτητα γιά τόν σχεδιασμό μιᾶς συνολικῆς εἰκόνας τοῦ κόσμου.

“Ἄν θεωρήσουμε τόν κανονικό συμβολισμό... μέ αὐστηρότητα... ἔχουμε μόνο αὐτές τίς βασικές δομές: τήν κατηγορήση, τήν καθολική ποσοτικοποίηση καί τίς συναρτήσεις ἀλήθειας (ἀναγώγιμες σέ μία). Τά τελικά συστατικά εἶναι οἱ μεταβλητές καί οἱ γενικοί ὅροι καί αὐτά συμπλέκονται στήν κατηγορήση ὥστε νά σχηματίζουν τίς ἀτομικές ἀνοικτές προτάσεις. Αὐτό, λοιπόν, πού ἔχουμε μπροστά μας ὡς σχῆμα γιά τά συστήματα τοῦ κόσμου εἶναι ἐκείνη ἡ δομή, πού κατανοοῦν τόσο καλά οἱ σημερινοί λογικοί, ἡ λογική τῆς ποσοτικοποίησης ἢ ὁ λογισμός τῶν κατηγορημάτων.

“Ὅχι ὅτι θεωροῦμε πῶς τά ἰδιώματα πού ἀπαρνηθήκαμε ἔτσι, εἶναι ἀχρηστα στήν ἀγορά ἢ στό ἐργαστήριον... Τό δόγμα εἶναι μόνο ὅτι μποροῦμε νά ἀφαιρέσουμε ἕνα τέτοιο κανονικό ἰδίωμα καί μετά νά ἐμμείνουμε σ’ αὐτό στή διατύπωση τῆς ἐπιστημονικῆς μας θεωρίας. Τό δόγμα εἶναι ὅτι ὅλα τά χαρακτηριστικά τῆς πραγματικότητας, ἀντάξια τοῦ ὀνόματός τους, μποροῦν νά διατυπωθοῦν μέ ἕνα ἰδίωμα αὐτῆς τῆς λιτῆς μορφῆς” (*W&O*, 228).

Ἡ λιτότητα δικαιολογεῖται μέ δύο τρόπους. Ὁ ἕνας ἀπό αὐτούς εἶναι ὁ ἀποκλεισμός ὀρισμένων πραγμάτων. Βασίζεται αὐτός ὁ ἀποκλεισμός σέ μιά ὑπόρρητη ἀποδοχή αὐτῆς τῆς ἴδιας τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπαληθευσιμότητας τήν ὁποία ἰσχυρίζεται ὅτι ἀπορρίπτει;

Ὁ Quine σαφῶς πιστεύει ὅτι θεωρίες πού περιπλέκουν τό ἐννοιολογικό

μας σχήμα, χωρίς να το προσθέτουν τίποτα το χρήσιμο, και είναι “κενές” από αυτή την άποψη, θα πρέπει να απορρίπτονται. Και ο παραπάνω κατάλογος αντανακλά την κρίση του πάνω σ’ αυτό το θέμα. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι αποδέχεται την αρχή της επαληθευσιμότητας στην ισχυρή της μορφή, πολύ λιγότερο την περίπλοκη θεωρία του νοήματος, της γνώσης και της οντολογίας που τη συνοδεύουν, σύμφωνα με τους θετικιστές. Μάλιστα, στον βαθμό που η αρχή της επαληθευσιμότητας υπήρξε μία απόπειρα διαχωρισμού των επιστημονικών από τους μη επιστημονικούς ισχυρισμούς, αυτός ο κατάλογος ιδιωμάτων είναι μία επιστημονική εναλλακτική λύση σ’ αυτή τη μη επιστημονική αρχή, εφόσον έχει σχεδιασθεί για να καλύψει την ίδια ανάγκη:

“Θά ήταν άδικαιολόγητος όρθολογισμός να υποθέσουμε ότι μπορούμε να όριοθετήσουμε τη δουλειά της επιστήμης προτού να επιδοθούμε στην επιστήμη και να φθάσουμε σε κάποιο σώμα επιστημονικής θεωρίας... Τό να περιγράψουμε την επιστήμη ως τό πεδίο της γνωσιακής κρίσης δεν μās προσφέρει τίποτα... Έπωφελούμενοι, ώστόσο, της ύπαρχουσας επιστημονικής εργασίας, και μη διστάζοντας να ταυτισθούμε με μία περιεχομενική επιστημονική θέση, μπορούμε τότε να σκιαγραφήσουμε τόν επιστημονικό στόχο ή τό γνωστικό πεδίο, ως έναν βαθμό”⁵.

Ταυτίζοντας τόν έαυτό του με την περιεχομενική θέση που περιγράψαμε στην αρχή αυτής της εργασίας, ο Quine χαρακτηρίζει τό επιστημονικό, στον βαθμό που αυτό μπορεί να γίνει, με τη βοήθεια μιās εμπειρικής έρευνας ως προς τά είδη των πραγμάτων που οί επιστήμονες προσπαθούν να επιτύχουν, και με είκασίες ως προς τό ποιά γλώσσα θά έξυπηρετήσει αυτούς τους σκοπούς. Ο παραπάνω κατάλογος είναι τό αποτέλεσμα αυτής της έρευνας.

“Τό δόγμα είναι ότι όλα τά χαρακτηριστικά της πραγματικότητας αντάξια του όνόματός τους μπορούν να διατυπωθούν με ένα ιδίωμα αυτής της λιτής μορφής”. Η υπεράσπιση αυτού δεν είναι απλώς μιιά απόρριψη όποιουδήποτε πράγματος δεν μπορεί να χειρισθεί εκ πρώτης όψεως ή φυσική επιστήμη. Μέρος της υπεράσπισης αυτού του ισχυρισμού έχει τη μορφή της ώθησης της φυσικής επιστήμης στα άκρα ώστε να δείξει πόση ακριβώς ανθρώπινη έρευνητική συμπεριφορά μπορεί να έξηγηθεί με αυτό τό ιδίωμα. Αυτός είναι ό λόγος για τόν όποιο τό μεγαλύτερο μέρος των δύο πρώτων κεφαλαίων του *Word and Object* είναι αφιερωμένο στην έπεξεργασία μιās λεπτομεροδς επιστημολογίας.

III

Είπαμε ότι τό επιχείρημα είναι κυκλικό. Τά προθετικά ιδιώματα απο-

5. *The Ways of Paradox* (New York: Random House, 1966) (στό έξής WP) σ. 221-2.

κλείονται από τό πεδίο τής επιστήμης βάσει τής γενίκευσης ότι ή επιστήμη (ή “πραγματική επιστήμη”, δηλαδή) τείνει πρὸς τήν αντικειμενικότητα (τήν “πραγματική” αντικειμενικότητα). Ἀλλά ή γενίκευση ὅτι ή επιστήμη τείνει πρὸς τήν αντικειμενικότητα ὑπὸ αὐτή τήν ἔννοια ἐξαρτᾶται ἀπὸ τό νά μή θεωροῦμε επιστήμη ἐκείνους τούς κλάδους πού πραγματεύονται προθετικά θέματα χρησιμοποιώντας προθετικούς ὅρους. Αὐτός εἶναι ἕνας τρόπος γιά νά ἀναδειχθεῖ ή “κυκλικότητα” τής θέσης τοῦ Quine, ἀλλά δέν εἶναι ὁ μόνος τρόπος. Ὁ “κύκλος” μπορεῖ νά “διευρυνθεῖ” βάζοντάς του περισσότερο σημεῖα σταθμούς, καί τά ἴδια ή παρόμοια σημεῖα σταθμοί μποροῦν νά περιγραφοῦν διαφορετικά. Ἀλλά ή κυκλικότητα παραμένει. Τό ὅτι δέν μπορεῖ νά ἀποφευχθεῖ θά πρέπει νά εἶναι σαφές ἀπὸ τό ὅτι ὅταν ἐπιδίδεται στή θεωρία τής επιστήμης, τμήμα τής ὁποίας εἶναι ὁ χαρακτηρισμός τοῦ τί εἶναι επιστήμη, ὁ Quine παραδέχεται ὅτι ὀφείλει νά υἱοθετήσῃ μιά θέση ὡς πρὸς τό περιεχόμενο τής επιστήμης. Μόνον ὅταν “δέν διστάσουμε νά ταυτισθοῦμε μέ μιά περιεχομενική ἐπιστημονική θέση” θά μπορέσουμε νά κάνουμε μεθοδολογία· ἔτσι ή κυκλικότητα εἶναι στήν οὐσία σαφής. Ἐνας ἄλλος τρόπος νά ἀντιληφθοῦμε τήν κυκλικότητα εἶναι νά τονίσουμε ὅτι τά Κεφάλαια I καί II τοῦ *Word and Object* ἐξαρτῶνται ἀπὸ αὐτά πού ἀκολουθοῦν τόσο ὅσο τά μεταγενέστερα κεφάλαια ἐξαρτῶνται ἀπὸ αὐτά πού προηγοῦνται. Στό κάτω κάτω ὁ Quine θεωρεῖ ὅτι τά Κεφάλαια I καί II εἶναι ἐμπειρική επιστήμη. Εἶναι ή ἐμπειρική επιστήμη τής συμπεριφορᾶς, τής ἐρευνητικῆς καί λογικῆς συμπεριφορᾶς, ἕνός ὀρισμένου εἴδους φυσικῆς ὄντοτητας – τοῦ ἀνθρώπου. Ἄν ὁ χαρακτηρισμός τής ἐμπειρικῆς επιστήμης πού προκύπτει ἀπὸ τά τελευταῖα κεφάλαια εἶναι ἀβάσιμος, χάνεται ἕνα μέρος τής ὑποστήριξης τῶν δύο πρώτων κεφαλαίων.

Εἶναι πιθανόν ἕνα μεγάλο μέρος τής παρανόησης τής θέσης τοῦ Quine καί πολλή ἀπὸ τήν παραπλανημένη γραφή πάνω σ' αὐτή νά εἶναι ἀποτέλεσμα προσπαθειῶν νά μεταχειρισθοῦν τόν Quine “μέ κατανόηση” (charitably) “ἀντιλαμβανόμενοι” τή θέση του κατά τέτοιο τρόπο ὥστε νά ἀποφεύγεται ή κυκλικότητα. Ἀλλά, ὅση κατανόηση κι ἂν κρύβεται πίσω ἀπὸ αὐτές τίς προσπάθειες, εἶναι λανθασμένες. Τό ἐπιχείρημα τοῦ Quine εἶναι κυκλικό καί φαίνεται ὅτι [ὁ Quine] ἔχει πλήρη γνώση αὐτοῦ. Ἡ κατανόηση καί ή ἀντιδικία δέν ἔχουν θέση στό θέμα τοῦ κατά πόσο ὁ Quine εἶναι κυκλικός, ἀλλά στό θέμα τοῦ κατά πόσο ή κυκλικότητα ὑπονομεύει τή θέση του.

Εἶναι περιττό νά ποῦμε ὅτι ὁ Quine αἰσθάνεται πῶς δέν τήν ὑπονομεύει, καί ή βάση αὐτοῦ τοῦ αἰσθήματος συνιστᾶ μιά ἀπὸ τίς σπουδαιότερες διοράσεις σ' ὅλα τά γραπτά τοῦ Quine. Στό “Posits and Realism” (“Θέματα καί Πραγματικότητα”), πού εἶναι ἕνα πρώιμο σκαρίφημα τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ *Word and Object*, ὁ Quine ἐξετάζει τό ἐπιχείρημα ὅτι, ἐφόσον ὅλα τά τεκμήρια πού ἔχουμε γιά τά ἄτομα καί τά μόρια εἶναι ἔμμεσα, θά ἔπρεπε νά ἀρνούμεθα ὅτι αὐτά πραγματικά ὑπάρχουν. Κατόπιν, ἀφοῦ ὑποδείξει ὅτι τό ἴδιο ἐπιχείρημα θά μπορούσε νά ἰσχύσει γιά τά συνηθισμένα φυσικά ἀντικείμενα, ὅπως τά τραπέζια καί τίς καρέκλες, λέει:

“Κάτι πήγε στραβά μέ τό πρότυπό μας τής πραγματικότητας... Έχοντας σημειώσει ότι ό άνθρωπος δέν έχει τεκμήρια γιά τήν ύπαρξη σωμάτων πέρα από τό γεγονός ότι τό νά τά υποθέτει τόν βοηθά νά οργανώσει τήν έμπειρία, θά κάναμε καλά, αντί νά αποκηρύσσουμε τά τεκμήρια γιά τήν ύπαρξη σωμάτων, νά καταλήξουμε: τέτοιον χαρακτήρα, λοιπόν, έχει έν τέλει ή τεκμηρίωση, τόσο γιά τά συνηθισμένα σώματα, όσο και γιά τά μόρια” (WP, 238).

Παρότι είναι ενδιαφέρον πώς ό Quine μεταστρέφει τό επιχείρημα σέ *reductio*, είναι ακόμα πιά σημαντικό νά προσέξουμε τήν αντίληψη περί τεκμηρίωσης μέ τήν όποία δεσμεύεται μέ τό επιχείρημά του. Δέν πρόκειται γιά άπλή άποδοχή τής έπαγωγής ως ένός άποδεκτοϋ τρόπου ύποστήριξης μιās θέσης. Πρόκειται γιά τήν άποδοχή τής συστηματικής άπλότητας ως τεκμηρίου επί ίσοις όροις μέ όλα τά άλλα τεκμήρια. Διότι τά τεκμήρια ύπέρ τών σωμάτων, τά τεκμήρια τών αισθήσεών μας, δέν είναι στατιστικά· δέν πρόκειται γιά επιμέρους περιπτώσεις πού ύποστηρίζουν γενικεύσεις. Πρόκειται γιά τεκμήρια πού είναι τό προϊόν συστηματικής άπλούστευσης και όλοκλήρωσης.

Αυτή ή έννοια τής τεκμηρίωσης, πού ρίχνει τόσο βάρος στό γεγονός ότι βοηθά στην όργάνωση τής έμπειρίας, θά πρέπει νά αντιπαρατεθεί μέ τίς καρτεσιανές αντίληψεις περί τεκμηρίωσης, οί όποιες σκοπεύοντας στή βεβαιότητα, επέτρεπαν μόνο συναγωγές πού διασφάλιζαν τή βεβαιότητα. Θά πρέπει επίσης νά αντιπαρατεθεί μέ τό είδος τοϋ έμπειρισμοϋ τό όποιο έκπροσωπεί ό Mill, πού θά επέτρεπε, σέ έμπειρικά ζητήματα, μόνον έπαγωγές οί όποιες θά μπορούσαν τελικά νά άποδειχθοϋν ότι στηρίζονται σέ άπλή άπαρίθμηση (έστω κι άν μέ άλυσιδωτές έπαγωγές θά μπορούσαμε νά θεμελιώσουμε προκείμενες, όπως ή όμοιότητα τής φύσης, γιά κατοπινές έπαγωγές), και τοϋ όποιου ό Carnap φαίνεται νά είναι ένας πρόσφατος έκπρόσωπος. Και θά πρέπει νά αντιπαρατεθεί μέ τήν τοποθέτηση τοϋ Carnap ως πρός τήν άπλότητα όπως αυτή έκφράζεται στό “Empiricism, Semantics and Ontology” (“Έμπειρισμός, σημασιολογία και όντολογία”):

“Η γλώσσα-τών-πραγμάτων μέ τή συνήθη της μορφή λειτουργεί πράγματι μέ ύψηλό βαθμό άποδοτικότητας γιά τούς περισσότερους σκοπούς τής καθημερινής ζωής... Θά ήταν λάθος, ώστόσο, νά περιγράψουμε αυτή τήν κατάσταση λέγοντας: “Τό γεγονός τής άποδοτικότητας τής γλώσσας-τών-πραγμάτων είναι πειστικό τεκμήριο γιά τήν πραγματικότητα τοϋ κόσμου-τών-πραγμάτων” άντ’ αυτοϋ θά πρέπει μάλλον νά ποϋμε: “τό γεγονός αυτό καθιστά σκόπιμο νά δεχθοϋμε τή γλώσσα-τών-πραγμάτων”⁶.

“Αν οί μεθοδολογικές άπόψεις τοϋ Quine μπορούσαν νά διαχωρισθοϋν από τίς άπόψεις του γιά τήν “περιεχομενική” επιστήμη θά μπορούσαμε νά ποϋμε

6. Στο L. Linsky, έκδ., *Semantics and the Philosophy of Language*. Urbana: Univ. of Illinois Press, 1952, σ. 212.

ὅτι αὐτή ἡ ἀποψη περί τεκμηρίωσης εἶναι ὁ πυρήνας τῶν ἀπόψεών του. Αὐτή ἡ ἐλάχιστη προσεγμένη πλευρά τῆς τοποθέτησης τοῦ Quine θά ἦταν σκόπιμο νά θεωρηθεῖ ἕνα ἀπό τά πιό σημαντικά νήματα στό πλέγμα τῶν πεποιθήσεων πού ἀποτελοῦν τή φιλοσοφία του, καί ἀποτελεῖ ἕνα ἀπό τά ἐστιακά σημεῖα τῶν πιό διάσημων θέσεών του.

Πρέπει νά ἀντιληφθοῦμε τόν Quine ὡς ἀπορρίπτοντα τόν καρτεσιανισμό, καί τόν θετικισμό γιά τά καρτεσιανά κατάλοιπά του. Σχεδόν κάθε σημαντική πλευρά αὐτῆς τῆς ἀπόρριψης μπορεῖ νά ἀνιχνευθεῖ στήν ἀντίληψή του περί τεκμηρίωσης πού μόλις σημειώσαμε. Τό καρτεσιανό στοιχεῖο τοῦ θετικισμοῦ πού ἐνοχλεῖ περισσότερο τόν Quine εἶναι ἡ ἀποδοχή τῶν ἰδεῶν, τῶν προτάσεων (propositions), τῶν νοημάτων, καί ὡς ἐκ τούτου τῆς ἀναλυτικότητας, ἐκτός κι ἂν μποροῦν νά ὑπαχθοῦν σέ ἕνα σέ γενικές γραμμές μηχαβιοριστικό πλαίσιο. Ἡ ἐπίθεση τοῦ Quine κατά τοῦ νοήματος στό “Two Dogmas” (“Δύο δόγματα τοῦ ἐμπειρισμοῦ”) βασίζεται σ’ ἕναν ἐπιστημολογικό ὀλισμὸ πού σαφῶς βασίζεται, μέ τή σειρά του, στήν ἀντίληψη περί τεκμηρίωσης πού μόλις ἀναφέραμε. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ ἀπλότητα παίζει ἕναν τέτοιο καίριο ρόλο στόν ἔλεγχο τῶν ἐπιστημονικῶν ὑποθέσεων, κανένας ἐπιμέρους ἰσχυρισμός δέν μπορεῖ νά ἀναχθεῖ στό “ἐμπειρικό περιεχόμενό” του. Εἶναι ἀκριβῶς ἐπειδὴ μιὰ ἀνακάλυψη σέ ἕναν τομέα μπορεῖ νά προσφέρει τή δυνατότητα μιᾶς μεγάλης αὔξησης στήν ἀπλότητα μέ τό νά γίνουν ἀλλαγές σέ ἄλλους τομεῖς, πού ὁ Quine λέει ὅτι “οἱ ἰσχυρισμοί μας γιά τόν ἐξωτερικό κόσμον ἀντιμετωπίζουν τό δικαστήριον τῆς ἐμπειρίας τῶν αἰσθήσεων ὄχι ἀτομικά, ἀλλά ὡς ἕνα συλλογικό σῶμα”⁷.

Αὐτή ἡ ἀντίληψη περί τεκμηρίωσης χρησιμεύει ἐπίσης σέ μεγάλο βαθμό ὡς βάση γιά τήν ἀπόρριψη ἀπό τόν Quine τοῦ δυισμοῦ τῆς γνώσης πού ὀφείλεται στήν πηγή της. Ἰδιαιτέρως, τοῦ ἐπιτρέπει νά ἀντιμετωπίσει τό πρόβλημα τῆς πηγῆς τῆς γνώσης μας τῶν μαθηματικῶν καί τῆς λογικῆς. Ἡ οὐσία τοῦ θέματος ἐδῶ εἶναι ὅτι αὐτή ἡ ἀντίληψη περί τεκμηρίωσης ἐπιτρέπει τόν ἔλεγχο ἰσχυρισμῶν πού εἶναι πολύ ἀπομακρυσμένοι ἀπό τήν ἐμπειρία. Αὐτή εἶναι πού ἐπιτρέπει τόν ἔλεγχο θεωριῶν βάσει παρατήρησης, τή στιγμή πού οἱ θεωρίες θεωροῦνται ὅτι εἶναι κατ’ ἀρχὴν μὴ ἀναγώγιμες σέ παρατηρησιακές προτάσεις. Ἀλλά ἡ λογική καί τά μαθηματικά εἶναι ἀπλῶς κάπως πιό ἀπομακρυσμένα ἀπό ὅ,τι οἱ θεωρίες στή σχέση τους μέ τήν ἐμπειρία· ἔτσι, ἂν οἱ θεωρίες μποροῦν νά εἶναι ἐμπειρικές, γιατί ὄχι καί ἡ λογική καί τά μαθηματικά; Ἄν μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι θεωρίες ἔχουν ἀπορριφθεῖ γιά ἐμπειρικούς λόγους ὅταν ἡ ἀπλότητα ὑπαγορεύει τήν ἀπόρριψή τους, μποροῦμε νά ποῦμε τό ἴδιο γιά τή λογική.

Στήν καρτεσιανή εἰκόνα ἡ γνώση ἔχει δύο μέρη: τά θεμέλια τῆς βεβαιότητας καί τό ἐποικοδόμημα πού βασίζεται σέ ὀρισμένες συναγωγές ἀπό τά θεμέλια. Ἡ ἀντίληψη περί τεκμηρίωσης τοῦ Quine βάλλει ὄχι μόνο κατά τοῦ δεύτερου, ἀλλά καί κατά τοῦ πρώτου. Ξεκινώντας μέ ἕνα σῶμα τεκμηρίων, τά

7. *From a Logical Point of View*. Cambridge, Mass.: Harvard 1953, σ. 41.

αποτελέσματα στά όποια καταλήγει κινείσ παραγωγικά, ή μέ επαγωγικές γενικεύσεις, δέν μποροϋν νά έρθουν ποτέ σέ σύγκρουση μέ αυτά τά τεκμήρια, είτε σύμφωνα μέ παραγωγικά είτε σύμφωνα μέ επαγωγικά πρότυπα σύγκρουσης. Άλλά στην αντίληψη του Quine περί τεκμηρίωσης μιά τέτοια σύγκρουση μπορεί κάλλιστα νά συμβεί. Αυτό σημαίνει ότι ή καλύτερη θεωρία μπορεί νά όδηγήσει σέ απόρριψη μερικϊων από τά φερόμενα ως τεκμήρια. Γι' αυτόν τόν λόγο, ανάμεσα σέ άλλους, ό Quine απορρίπτει τήν ιδέα μιάς απόρθητης βάσης για τή γνώση. Τό έρώτημα του τί μετρά ως δεδομένο είναι τόσο ανοικτό στην έμπειρική έρευνα όσο κι ότιδήποτε άλλο. Ή ίδια ή επιστημολογία που εφαρμόζει ό Quine θά πρέπει νά θεωρηθεί έμπειρική αναζήτηση. Ό Quine δέν πιστεύει ότι έχει βρει ένα αρχιμήδειο σημείο από τό όποιο νά φιλοσοφεί για τόν υπόλοιπο κόσμο. Φιλοσοφεί για όλόκληρο τόν κόσμο, συμπεριλαμβανομένου και του ίδιου του Quine και τής επιστημολογίας του.

"Αν ένας ισχυρισμός μās βοηθά νά οργανώσουμε τήν έμπειρία, έχουμε τεκμήρια γι' αυτόν τόν ισχυρισμό. Κάποιοι ισχυρισμοί που μās βοηθοϋν νά οργανώσουμε τήν έμπειρία έρχονται σέ σύγκρουση μέ τά δεδομένα. Ή αξιόπιστη έμπειρία μās λέει ποιά θεωρία είναι όρθή, και οι θεωρίες μās λένε ποιά δεδομένα είναι αξιόπιστα. Ή κυκλικότητα, ή ή δυνατότητά της, είναι έγγεγραμμένη σ' αυτή τήν αντίληψη περί τεκμηρίωσης. Και ή ανάγκη νά εξηγήσουμε ακριβώς μιά τέτοια κυκλικότητα στην έπιχειρηματολογία του Quine είναι που μās όδήγησε αρχικά νά εξετάσουμε τήν αντίληψή του περί τεκμηρίωσης. "Έτσι, κατηγορώντας τόν Quine ότι αποφασίζει ποιά είναι τά δεδομένα του και τί είναι ή επιστήμη βάσει τής θεωρίας του, και αντίστροφα, τόν κατηγοροϋμε απλως ότι κάνει πράγματι χρήση αυτού που θεωρεί τή βάση, αν όχι τό σύνολο, τής επιστημονικής μεθόδου – τήν αναζήτηση μιάς απλής και καλά όλοκληρωμένης θεωρίας ακόμα κι αν απαιτοϋσε τόν αποκλεισμό αυτών που προηγουμένως θεωροϋντο δεδομένα. Τό νά απαιτοϋμε νά απόσχει από αυτό θά ήταν σαν νά επιμέναμε νά υποστηρίξει τή δική του θεωρία προσαρμόζοντάς την σέ πρότυπα τεκμηρίωσης κάποιου άλλου. Τό νά απαιτοϋμε παραγωγική υποστήριξη από μιά βάση βεβαιότητας θά ήταν όπισθοχώρηση σέ κάτι σαν τόν καρτεσιανισμό. Τό νά θεωροϋμε τά φερόμενα ως δεδομένα απαράβιαστα, θά απαιτοϋσε νά υιοθετήσουμε μιά θεωρία τής αργιστή γνώσης ή τής βεβαιότητας τής αντίληψης. Τό νά ζητοϋμε μιά στενά επαγωγική υποστήριξη από μιά όρισμένη βάση ένδεχομένως θά απαιτοϋσε τήν αποδοχή κάποιας άποψης σαν τόν παραδοσιακό έμπειρισμό.

Ή κυκλικότητα των έπιχειρημάτων του καθιστά δύσκολη, αλλά όχι αδύνατη, τήν έπιχειρηματολογία κατά του Quine. "Ένα παραγωγικό σύστημα, βασισμένο σέ μιά φερόμενη ως ασφαλής βάση, αν είναι κυκλικό, δέν μπορεί νά προσβληθεί. Άλλά τό είδος του συστήματος που περιγράφει ό Quine, συνδεδεμένο όπως είναι μέσω τής εύλογοφάνειας μάλλον παρά μέσω τής βεβαιότητας, αφήνει περιθώρια για επίθεση. Μπορεί κανείς νά χρησιμοποιήσει τόν Quine κατά του ίδιου του έαυτοϋ του μέ τόν ίδιο τρόπο που ό Quine χρησιμοποιεί τά δεδομένα μέ τά όποια άρχισε έναντίον αυτών των ίδιων. Μπορεί κανείς νά αποδείξει ότι κρατώντας τόν κύριο όγκο αυτών που λέει ό Quine, ά-

πορρίπτοντας όμως άλλα πράγματα, μπορεί να βελτιώσει το σύστημά του. Τό σημαντικό, ωστόσο, είναι ότι το αποτέλεσμα θα πρέπει να είναι ένα πιο συνεκτικό σύστημα. Ένα απλό αντιπαράδειγμα δεν αρκεί, και εκεί είναι που έχουν σφάλλει πολλοί φιλόσοφοι. Οί αντιρρήσεις που θα εγερθούν, αν πρόκειται να σταθούν, οφείλουν να είναι στραμμένες προς την κατεύθυνση μιας εναλλακτικής λύσης στο σύστημα του Quine. Αντιρρήσεις δεν μπορούν να προταθούν εάν να ήταν γεγονότα ανεξάρτητα από οποιαδήποτε θεωρία στα οποία θα πρέπει να λογοδοτήσει οποιαδήποτε αποδεκτή θεωρία. Μέ δύο λόγια, για να παρουσιάσει κανείς μια τεκμηρίωση που να διαθέτει επαρκή έλλογη ισχύ ώστε να ζητηθεί από τον Quine να παραιτηθεί της κοσμοθεωρίας του, θα πρέπει να αποδείξει ότι υπάρχει μια καλύτερη θεωρία – όχι απλώς ότι υπάρχουν μειονεκτήματα στη δική του. Η θεωρία του πρέπει να αποκρουσθεί με τον τρόπο που αποκρούεται κάθε θεωρία. Είναι μια επιστημονική θεωρία.

Στόν βαθμό που το επιχείρημα του Quine ότι η επιστήμη του αποκλειστικά νοητικού είναι διαχωρίσιμη από την “αποδεκτή” επιστήμη εξαρτάται από έναν προηγούμενο χαρακτηρισμό της “αποδεκτής” επιστήμης, είναι κυκλικό. Αλλά είναι κυκλικό μόνο κατ’ αντιπαράθεση με εθύγραμμα επιχειρήματα των οποίων τα συμπεράσματα έχουν τόση μόνο δύναμη όση αντλούν από τις προκείμενες τους. Το επιχείρημα δεν είναι απλώς κυκλικό, αλλά κάτι πολύ πιο πολύπλοκο. Επιχειρηματολογώντας για τη διαχωρισιμότητα της αποδεκτής επιστήμης από την επιστήμη του αποκλειστικά νοητικού, ο Quine προβαίνει σε επιστημονική επιστημολογία, και ο επιστημονικός επιστημολόγος έχει τον εαυτό του ως μέρος του αντικειμένου του – μάλιστα, η ίδια η επιστημολογία του είναι μέρος του αντικειμένου του. Έτσι, από μια άποψη, το επιχείρημα του Quine δεν έχει δύο μέρη, όπως δεν έχει ένα μέρος. Και, αντί να χρησιμοποιήσουμε τη μεταφορά του δισδιάστατου κύκλου, το επιχείρημα του Quine φαίνεται να περιγράφεται καλύτερα διά της αναλογίας με το απόλυτο του Hegel που συνειδητοποιεί τον εαυτό του⁸.

8. Παρόλο που δούλευα σύμφωνα με τις κατευθύνσεις αυτής της μελέτης επί πέντε χρόνια, αφότου άκουσα τις διαλέξεις του Burton Dreben την άνοιξη του 1971 δεν μπορώ να είμαι σίγουρος πλέον πόσο μέρος από την τοποθέτηση αυτής της εργασίας οφείλεται στην επιρροή του. Αυτή η τελευταία παράγραφος, ωστόσο, σαφώς προέρχεται από εκείνον παρά από δική μου δουλειά. Το είμαι επίσης πολύ ευγνώμων για τα σχόλιά του σε ένα προηγούμενο σχεδιάσμα.